

ELZA ÉS ARAGON

— avagy vázlat Aragonról egy Elza-vers ürügyén

L E N G Y E L B A L Á Z S

ELZA A TÜKRÖR ELŐTT

Mikor beteljesült sorsunk tragédiája
Ott ült tükre előtt egy álló napon át
Fésülte egyre csak fésülte láng haját
Ujja türelmesen mintha tűzvészt juházna
Mikor beteljesült sorsunk tragédiája.

Ott ült tükre előtt egy álló napon át
S míg fésülte haját esküdtem volna látva
Mikor beteljesült sorsunk tragédiája
Hogy hárfán játszik úgy hogy nem hiszi dalát
Míg ült tükre előtt egy álló napon át

Fésülte láng haját s esküdtem volna látva
Kedvét abban leli hogy kínozza magát
Míg ült tükre előtt egy egész napon át
S lobbant ujja alatt a tűzvész lángvirága
Más szőtt volna neki nem emlékszem szavára

Kedvét találta benn hogy kínozza magát
Mikor beteljesült sorsunk tragédiája
Hasonlított gonosz tükre a torz világra
Szelte fésűje a tűzvész zuhatagát
S beragyogta a tűz emlékeim zugát

Mikor beteljesült sorsunk tragédiája
Mint a csütörtök a hetet két félre vágja

Emlékei előtt ült álló napon át
S tükrében nézte elhullni azok sorát

Akiket elsodort sorsunk tragédiája
Virág volt mindahány e torz világ virága

Nem mondom nevüket mindenki kitalálja
S hogy mit jelent a láng hosszú estéken át

Vagy ha tükre elé ül fésüli haját
S hallgat s villog a tűzvész visszfény-lobogása

(Rónay György fordítása)

Aragonnak ez a híres és szép verse nem tartozik a huszadik század nehezen érthető, rejtélyes versei közé. Jelentése megfejtéséhez, érzelmi- és gondolatmenete kibontásához — szemben mondjuk T. S. Eliot Pusztaságával vagy Hamvazó szerdájával — nincs szükség külön kommentárra; élvezetéhez nem is kell a költő egyéniségének olyasfajta előismerete, mint Saint John Perse kötetnyi versciklusainak egy-egy kifaragott részletéhez. Elég, ha egy villanásra átéljük azt, amire a vers amúgy is céloz vagy amiről tulajdonképpen szól: Franciaország és a francia hazafiak szenvedését és tragédiáját a második világháborúban. S már azt sem fontos tudni, hogy a versben emlegetett esemény: ez a *beau milieu de notre tragédie*, vagyis a fordítás szerint sorsunk tragédiájának a beteljesülése mi volt, az összeomlás vajon vagy a németek által megszállt és kettéosztott Franciaország más megaláztatása, vagy általában maga ez a harcra, ellenállásra hívó leigázottság s mindaz, ami vele járt. (Nyilván ez az utóbbi.) Szintúgy nem tartozik az olvasóra, hogy a vers mikor és hol keletkezett; nem kell tudni, hogy az 1940 és 42 között írt *Elza szeme* című kötetben még nem szerepel (a címre azért tessék felfigyelni!), de már benne van a háborús és ellenálló-versek egészét összefoglaló *Szivszakadásig* kötetben. A mindenki által tudott dolgok a megértéshez tehát elegendők. S maga a vers felépítése, formája se rejt valami kísérletit, elfogadásra váró modern újítást. Aragon az *Elza a tükör előtt* megírása idején régen lezárta már sokat emlegetett ifjúkori szurrealista korszakát, s a verseszközök használatát illetően nem lépett itt túl azon, aminek Apollinaire rég, a 10-es években már polgárjogot szerzett. Sőt. Az egész vers két jelképi tartalmat hordozó költői látomásra épül: a láng haj és a tűzvész párhuzamára, meg a tükör és az emlékezés azonosítására — mindkettő olyan társítás, melyhez már a szimbolista költészet tört utat. S ami a formát illeti, a francia alexandrin, és a csaknem szabályosan visszatérő sorisméltések, még régebbi hagyományra utalnak, valamilyen szabadon alkalmazott rondó formára. Az írásjelek, az interpunkció elhagyása pedig már-már olyan megszentelt hagyománya a modern francia költészetnek, amelytől Aragon sohasem is tért el.

Első látszatra tehát az *Elza a tükör előtt* olyan nyomban érthető, magától felnyíló vers, amely szépségét egy kialakult nagy stílusban evidensen sugározza. Miért érdemes róla beszélni? Azért, mert ha a verset egy kissé tüzetesebben vizsgáljuk és behelyezzük Aragon egész költői művébe, többet árul el magáról és többet Aragonról, mint amit egy-két olvasással feltételezhetnénk. Kulcsverssel állunk szemben, mely a költő egész költészetét nyitja.

Induljunk el a közvetlen, a verset fogantató élmény nyomán, hogy ezt feltárhassuk. Még akkor is, ha ez szentségtörésszámba megy, próbáljuk elképzelni a vers keletkezésének valós körülményeit. Az élmény első mozzanata, feltehetően, egy megütközésféle lehetett. *Elza* szépítgeti magát a tükör előtt a nemzeti tragédia kellős közepén, amikor egy férfinak kisebb gondja is nagyobb annál, hogy a külsejével törődjön. Ebből a megütközésből alig valami került bele a versbe: inkább csak a helyzet figyelmet ébresztő bizarrsága él az első versszakban. A versben az él-

mény második mozzanata uralkodik, a megdöbbenést követő felismerés, hogy a haját fésülő Elza álcselvekvést végez, nem arra gondol, amit csinál. Ezt Aragon egy képiles is plasztikus, a fésülködés mozzulatára utaló, szép metaforával érzékelteti: „Hogy hárfán játszik úgy hogy nem hiszi dalát”. Ez a második versszak egyetlen új eleme. A logikailag aprózva előrelépő versben csak a harmadik versszak mondja ki a versélményt nyújtó legfontosabb mozzanatot, azt, hogy a fésülködés nem egyéb, mint önkínzó emlékezés a lánghaj jelképcs tűzfényében, s meghozzá szóltanul, holott, ahogy a francia eredeti világosabban mondja, más az ő helyében (ha nem is sír és jajgat, de legalább) beszélt volna. Körülbelül eddig terjed a vers alapját képező megfigyelés, a valós élmény. Aragon a negyedik versszakban a nyomatékadás kedvéért, a jelképi jelentés felnövelésére megint túlnyomóan csak ismétlés, s csupán egy új elemet kapcsol a vershez, már nem valós, hanem a költői képzelet szülte elemet: a tükör és a torz (átkozott) világ hasonlóságát-azonosságát, mely a legjobbak hullásának későbbi tükörbeli látványát, a vers mondanivalójának drámai csúcspontját készíti elő. Az eredetiben ez az azonosság, a tükörbeli képek és a világe jobban előkészített, mert a fésülködés és az emlékezés azonos mivolta (vagyis hogy Elza a tükörre meredve emlékezik) előrevetítődik egy lefordíthatatlan kifejezés révén már a harmadik versszak első két sorában: „Elle peignait ses cheveux d'or et j'aurais dit — Qu'elle martyrisait à plaisir sa mémoire” — amit, vagyis az emlékezet kínzását az egyébként kitűnő magyar fordítás, Rónay György remeklése, nem adhat vissza. De egy kicsit előreszaladtunk. Ott tartunk tehát, hogy a negyedik versszakkal átléptünk a már nem valós, a képzeletszülte részbe, a valóságból a valóság fölé virágként fel-növő költői élménybe, a látomásba, melyért a vers íródott. A továbbiakban arról van szó — megint csak jelképi nyomatékot adó ismétlések között —, hogy a szóltanul fésülködő Elza mit látott tükörben, kiknek a halálát. A cenzúra miatt rejtett drámai utalás ez az ellenállóknak, köztük Aragon kommunista elvtársainak a mártírúrára. A vers azonban ezzel nem zárul le, célja még utolsó három sorában, hogy a költői látomást betetőzve Elza már amúgy is megnövelt jelentésű fésülködése kétséget nem hagyó átvitt értelmet kapjon, s maga Elza, tükre előtt felnövekedjék a pusztulást látó és sirató Franciaország jelképévé.

Itt, ennél a pontnál, Elza jelképpé válásánál, jó darab időre el kell szakadnunk a verstől, hogy csak egy közbeiktatott gondolatmenet tágas vargabetűjével térjünk vissza hozzá. A kitérésre szükség van, hogy képet adjunk arról is, miért kulcsa Aragon költészetének az *Elza a tükör előtt*. Fogékonyabb kritikuskaink gyakran hangsúlyozzák, hogy egy-egy életművön belül az egyes versek értéke nem független egymástól, a nagy versek fénye rávetődik a kisebbekre is, és megnöveli ragyogásukat. (Néha meg a kicsik világítják be a nagyokat.) Egy valamirevaló életmű ilyesformán egymást erősítő fényforrás-rendszer, hol egy-egy önálló forrás kiszakítva az egészből mindig halványabban ég, mint az összességben. Ha ez természettudományos képtelenség is, mégsem misztika. Oka világos: egy költői művön belül a vissza-visszatérő motívumok jelentéstartalma apránként megszilárdul, kikristályosodik, sőt az

ismétlés és az összhatás során a motívumok egymásra rezonálnak, egymástól többletértelmet kapnak. Ami egy-egy versrészletben önmagában esetleg nem világos, nem értelmezhető, a motívum másutt már megadott értelme következtében kiviláglik, informálóvá lesz. Talán nem érdektelen, hogy ezt az esztétikai megfigyelést hogy támasztja alá a tudomány. „Amióta információ elmélettel foglalkozom — írja Rényi Alfréd matematikus a *Nagyvilág* 1968/5 számában —, sokszor eltűntem azon, hogyan fér el néhány verssorban összehasonlíthatatlanul több 'információ', mint egy ugyanolyan hosszúságú, maximális tömörségű táviratban. Az irodalmi művek jelentésgazdagsága látszólag ellentmond az információelmélet törvényeinek. E paradoxon megoldásának kulcsa véleményem szerint a 'rezonancia' fogalma. Az író nem csak információt közöl velünk, hanem virtuózként játszik a nyelv húrjain, oly módon, hogy arra tudatunk, sőt tudatalatti énünk is rezonál. A költő egy jól választott szóval egész érzés- és gondolatsorokat, emlékek egész tömegét tudja bennünk felidézni. Ebben az értelemben az írás: varázslat. Más szóval: a vers információtartalmára vonatkozó paradoxon megoldása az, hogy a költő a mi tudatunk információarzenáljából kevés szóval rengeteg információt varázsol elő, asszociációk ébresztése, rezonancia-keltés útján. Ehhez a költő — mindegy, mennyire tudatosan — régebbi irodalmi élményeinket is felhasználja. Ezért szükséges egy idegen nyelven írt vers valódi megértéséhez a nyelvtudáson kívül az illető nyelv régebbi költészetének az eredeti nyelven való ismerete is." Ebből a rendkívül találó gondolatmenetből, mely a költészetnek tudóstól oly szokatlan lényegi megértését tanúsítja, számunkra az az egyik legfontosabb megállapítás, ami egy vers valódi megértéséhez — fejtegetésünkön túlmenően — az azon a nyelven írt egész költészet ismeretét kívánja meg. Tehát esetünkben Aragon értéséhez nemcsak az egész aragoni mű ismeretét (amire mi céloztunk). Hogy ebben Rényi Alfrédnek mennyire igaza van — különösen Aragonra vonatkoztatva — s hogy róla beszélve még az sem, a francia költészet ismerete sem elégséges, azt még látni fogjuk. Egyelőre azonban maradjunk meg magánál Aragonnál, az aragoni múltnál.

Az egyik vers megvilágítja a másikat — mondtuk. Az egyik Elza-vers a másik Elza-verset — hiszen költői tárgyuk s feltehetően motívumviláguk azonos. De hát vajon hány Elza-vers van? Nem kell félni, nem csinálunk statisztikát. Annyi elég belőle: Aragon leghíresebb ellenállási kötetének, mint mondtuk, *Elza szeme* címet adta (1942), s aztán további kötetek közül még kettő címében szerepel Elza neve, mégpedig a költészetét kiteljesítő két legfontosabban. (*Elza*, 1959 és *Elza bolondja*, 1963.) Ez a két utóbbi kizárólag Elzáról szól. De vajon a többi kötetnek, a címükben Elzát nem említőknek, ki a központi alakja? Bizony azoknak is Elza. A szerelem nem pusztán szó meg Próza Elzáról és a boldogságról című közismert szerelmesverseket például a *Befejezetlen regény* című kötet rejti. Miről van hát szó? Mindjárt meg fogjuk érteni. József Attila azt vallja, hogy számára a proletariátus léte, érzés- és gondolatvilága a *forma*, amiben kifejezi magát. Ebben a megállapításban a forma persze némileg áttételes értelemben van jelen, úgy lehetne magyarázni, hogy önkifejezésének közege. A József Attila-i szóhasználat szerint Ara-

gonnak Elza a formája. Elza léte, a hozzá fűződő kapcsolat, mintegy az edényc, kerete annak, hogy Aragon sokféle tartalmait — elemzett versünkben például politikai nemzeti mondanivalóit — kifejezhesse. Aragon pályáján Elzának, mint formának, mint önkifejezésre alakítható költői jelképnek a felismerését a már emlegetett *Elza szeme* című vers jelzi. Mindjárt utána következik az időben — a későbbiekben végeláthatatlan változatot teremtve — versünk az *Elza a tükör előtt*. Mindkét vers felfedezés hát a költői lehetőségek szempontjából is. Csakhogy mégis van egy nagy lépés egyiktől a másikig.

Idézzük az egyszerűség kedvéért magyarul (bár a szép fordítás ellenére szempontunkból fontos árnyalatok így elmosódnak) *Elza szeme* első és utolsó versszakát:

Szemed oly mély midőn szomjazva ráhajoltam
Tükrében arcukat bámulták a napok
Beléhal mind akit reménye elhagyott
Szemed oly mély lehull az emlék benne holtan

— — — — —
Egy fényes éjszakán a világ szertesztét
Törött egy zátonyon jelzőtűz gyúlt a szirten
S én a tenger fölött ott láttam égni híven
Elza szemét Elza szemét Elza szemét

(Rónay György fordítása)

Nem kétséges, egy remény-istennő (egy megmenekedést, új világot ígérő) mítoszával kerültünk szembe. Az eredeti az első versszak végén nem hiába fogalmaz világosabban: „S'y jeter à mourir tous les désempérés — Tes yeux sont si profonds que j'y perds la mémoire”, vagyis: meghalni vetik magukat bele a reménytelenek — oly mély a te szemed, hogy belevesztem az emlékezetemet. Ami költőileg azt jelenti, hogy én is belévetem megváltó szabadulást várva reménytelenséggel teli emlékezetemet; s ebből a képzetből sarjad majd ki a vers végén, a széttört világ után, annak a jelzőtűzként ragyogó, megmenekedést ígérő szemnek a látomása. De ennél a remény-Elzánál több síkú, gazdagabb tartalmú jelkép lesz a tükör előtt Elzája, ez a Franciaország-Elza, világnézeti mondanivalók kifejezője és hordozója, kiből később — hogy tovább kövessük Aragon lépéseit — a mindenség-Elzája lett. Persze, ne hallgassuk el, hogy ez ellen a gondolat ellen maga Aragon tiltakozik. Az *Elza* című kötetben például azt írja: „És hogy elfogadják hogy mégis szeretlek — Hús-vér valóságod helyébe tesznek egy — Kőleples jelképet valami Hazát”. S a kötetről tartott moszkvai előadásán pedig ezt: „...Elza nem szimbólum, s amit róla mondok nem utalható a metaforák körébe. Vegyük akár a költemény metaforikus kifejezéseit, elég őket egy kicsit megvakarni, mindig megtalálható alattuk valamiféle határozott valóság, valamely tény.” Ha ugyan az *Elza a tükör előtt*-ben csakugyan megta-

lálható ez a valós élménymag — mint ahogy elemeztük is —, mégse fogadjuk el szó szerint a költő interpretációját, hiszen a versek tényleges szövege dönt itt.

Elárulok egy nagy titkot neked az idő te vagy
 Az idő asszony Elvárja hogy
 Megudvarolják és lábához üljenek
 Az idő holmi levetendő pongyola
 Az idő holmi végnélküli szépre-fésült
 Hajfonat
 Holmi tükör melyen megpárálk majd elpárálk a lehelet
 Te vagy az idő mikor még alszol hajnalban de én már fönn vagyok

Dadogó hosszú köszönésem
 Oly öröm hogy végét sem érzem
 Gyermek-isteni üdvösségem
 Litániázó éneklésem
 Örök álmatlan ébrenlétem
 Virágzásom és békességem
 Örületem és elme élem
 Dalom májusom földön égen
 Paradicsomom és tűzvészem
 Elza életem mindenségem

Eretnek papja vagyok minden egyháznak én
 Mindennél amiért élni s meghalni érdemes te többem vagy nekem

 Tőled tanultam meg a fájdalom ábécéjét

Életem minden csöppje végtelenségedtől kapott sót

És ha kimégysz oly boldogságtalanul maradok üresen mint fali
 tükörd

(*Illyés Gyula fordítása*)

Vég nélkül lehetne még idézni az *Elza* című kötetből annak bizonyítására, hogy az a valós élménymag, amelyről Aragon a kötettel kapcsolatban beszél, s amelyet versünkben még felfedezhettünk, megtapinthatunk, itt már teljességgel szertefoszlott. A kötetnyi egyetlen poéma az áttételességek világában egyes-egyedül a mindenség jelkép-Elzájáról beszél. S az az *Elza* már nem személyében, mint a tükör előtt, hanem pusztá formaként — mégpedig egy nagy retorika formájaként — van jelen. A versünkéből ismert motívumok itt is sorra felbukkannak, a tükör, a tűzvész, sőt még a vég nélküli fésülködés is, csak hogy már dekonkretizáltan, mint egy kikristályosult motívum-világ jelképes tartalmú építőkövei. Az *Elza szeme* előszavában Aragon azt mondja — rendkívüli mó-

don rimelve azzal, amit Rényi Alfréd-től idéztünk: „Ami engem illet, minden vers, amit írok... számot vet minden verssel, amit eladdig írtam, mint ahogy minden verssel, amit elolvastam. Mert én utánzok... Mindenki utánoz. Csak nem vallja be.” Míg egyfelől értelmezi a módszert, utal az összefüggések nemcsak feltételezhető, de tudatos szorosságára, másfelől nyílként mutat ez a vallomás az aragoni költészet egy látványos, új felfedezéséhez, az Elza-forma legfrissebb változatához: az *Elza bolondja* kötetéhez. Sokak szerint ennek a klasszikus magaslatokat elért költészetnek itt a végső orma. A csúcs, amely egyben a stilizálás csúcsa. Elza (a mindenség, a forma), itt az arab költészet színpompás hagyományaiba öltözik, keleti ékességekkel díszíti magát, szári, gázeli, táncra hívó dal témája lesz egy Medzsnun nevű énekes száján, akinek dalait tanítványa Zaid jegyzi fel. A prózával vegyes dalokat Aragon bevezetésében tréfás szellemességgel köti eleve Elzához: „Ama számos énekből, amelyet élete során Kheisz Ibn-Amir An-Nadzsi, akit Medzsnun Elzának is neveznek, vagy Al-Zá-nak (ami súlyos erőszakot a nyelven, mert mind a *zein*, mind a *sin* nem kapcsolható betű, minélfogva Esz-Szá-t vagy Az-Zá-t kellene mondani, valószínűleg innen is ered az a feltételezés, miszerint az idegen név alatt az Iszlám előtti Al-Ozza istennő neve rejtőzhetik...) szóval...” Igen, szóval Elza-istennő vagy a mottóként idézett Dante rész szerint Elza-Beatrice dicséretét és szerelmét zengi itt Medzsnun-Aragon. Hogy teljes legyen a kör: hova jutunk el *Elza szemétől* és *Elza a tükör előtt*-től, lássunk ezekből a gyönyörű eredeti-utánzatokból egy-két részletet. Elsőnek a Sariból két versszakot, mely a mágusruhába bújó Aragon egyik legszuggesztívebb varázslata:

Neved a férfi fügefába vésem
Melynek szeretkező-test-illata
Felbolydul Neved majd megnő a kérgen
Ahogy a zárt kertben az árny s a fa

Lassan elveszti a betűk alakját
Amelyet kiforrt miként a sebet
Az arrajárók el se olvashatják
E napfény-sikolyt mely a te neved

(Somlyó György fordítása)

S hogy tovább szóljon a jelkép-Elza dicsérete a keleti költészet ékes modorában, íme egy összefüggő részlet Az *Énekek énekből*, mely különben, amint illik is, szaggatott kiáltások sorozata, ilyesféléké: „Bízást elmondhatod rólam Íme a népem” vagy: „Arcod az életem nagy csillagos ege”:

A madarak nyelvét használom itt
Kik szállva napkeletnek
A légben ollók nyílt ágai mik
Felhőket nyesegetnek
Mintha szoknyát szabna belőlük ott
Az eget szántva röptük
Mely szem-nem-látta magasba lobog

És egy griff száll előttük
 Sába királynője dicséretét
 Hordva széjjel a roppant
 Operenciántúli ürvidék
 Felé az Angyaloknak
 Nem vagyok én nagy Salamon király
 Ki még játszik a hárfán
 A lazacszín napon táncolva jár
 Nyaka körül szívárvány
 Az a szerelem mely énrám szakadt
 Nála is hevesebb még
 Tudom én is a szárnyas szavakat
 Miket tudott e Fenség
 S az én királynőm nem merő szobor
 Nem képzelem szülötte
 Lelkem színét oda küldöm ahol
 Semmi sem volt előtte
 Millió-szárnyú madarak oda
 Hová ti se repültök
 Oda hol a Sehol-Sincs Városa
 Tart csupán Neki tükröt
 S meghasad az isteni pusztaság
 Mint száj ha csókra nyílik
 S én leszek Isten ki semmit se lát
 Csak őt őt egyre mindig

(Somlyó György fordítása)

Talán fölösleges is levonni a tanulságot, annyira nyilvánvaló, hogy ebben az idegen mintákat követő és virtuózan újrateremtő költészetben mennyi maradt abból a hús-vér Elzából, aki az *Elza szeme és Elza a tükör előtt* versekben ha jelképpé vált is, egyedi, személyes tartalmával együtt vált jelképpé. Itt már, tagadhatatlanul, Elza a világirodalom örök arctalan Múzsái közé istenül, szintén arctalanul. S igazat kell adni Aragonnak az ő ismeretéhez és teljes élvezetéhez, ami az olvasó rezonanciát illeti, csakugyan nem elégséges a francia irodalom ismerete: lírája a világlíra távoli szólóira és kórusaira visszhangzik. (Minden eladdig olvasott verset számba vesz.) Mégpedig megvesztegető és lenyűgöző zsenialitással, a nyelv képtelenül kitágított regiszterének lélegzetelállító virtuózáként. Persze, ugyanakkor elhessenthetetlen az is, amit maga vall *A költők tragédiája* című versében: „Részége vagyok annak — Ahogy az emberi szókkal bánni tudok”. S a folytatás is: „Minden egyes hang — Valami önmaga fölé kerekedő jelentést sodor magával zuhanást valami felfedező erőt — Ahol az amit ki se mondok át- meg átjárja azt amit kimondtam — Ahol a szó ereje nagyobb mint az álom amely őket megelőzte”. És azt sem lehet feledni, hogy az egész élő francia költészetben nincs költő, aki hozzá hasonlóan írna, aki a stilizálás hasonló útján járna, közeli és távoli hagyományokat elevenítve, szavaktól részegen. Mert a szerelemnek ez a fajta közvetlen éneke, ez a trubadúrlíra „a kifejezés permanens eksztázisában”, ahogy Somlyó György jellemzi, csaknem lehetetlenült, csaknem érvénytelenné vált korunk tartózkodóbb, objektívebbé vált modern költészetében. Francois Mauriac a francia iro-

dalom nagy öregje, aki tökéletesen más oldalon áll a francia szellemi életben, mint Aragon, ezt írta 1959-ben: „Senkire sincs szükségem ahhoz, hogy Elza költőjét a maga helyére tegyem. Óvakodom attól, hogy az élő költőkkel összehasonlítva azt állítsam, hogy kiemelkedik közülük (ami a véleményem). De a múlt legeslegnagyobbjai között könnyűszerrel ki tudom jelölni a helyét.”

Mi is, akik megpróbáltuk azt, hogy egy kulcs-versből kiindulva képet adjunk Aragon *formájának* változásairól, remélve, hogy a formaalakulás rezonálni fog majd az olvasóban a kiindulás újraolvastakor — hiszen egy életműben minden vers egymásra világít —, elégedjünk meg mi is végül Mauriac szavaival. Legföljebb egyetlen hasonlatot tegyünk hozzá, egy tárgyunkhoz illő, stilizált és áttételes hasonlatot: Aragon olyan a mai francia költészetben, mint valaha rég az agg Victor Hugo (a nagyszerű, a csodálatos) lehetett, Nerval már túlélve, Baudelaire és Verlaine kortársaként.